

REFET PAŞA'NIN TBMM HKMETİ ADINA YÖNETİMİ DEVRALMAK İÇİN İSTANBUL'A GELİŞİ VE FAALİYETLERİ*

CENGİZ MUTLU**

Z

Mudanya Mütarekesi'ne göre İstanbul ve Doğru Trakya'nın kademeli olarak boşaltılarak TBMM hkmetine devredilmesi kararlaŐtırılmıŐtı. Bu bağlamda mütarekenin ardından Ankara hkmeti tarafından Trakya'yı teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa'ya, aynı zamanda İstanbul'da Ankara hkmetini temsil etme yetkisi verilmişti. 19 Ekim 1922'de Gülnihal Vapuru'yla İstanbul'a gelen Refet Paşa coşkuyla karŐılanmıŐtır. Refet Paşa, İstanbul'un teslimi ve bu süreçte buradaki asayişin nasıl sağlanacağı hususunda İtilaf Devletleri temsilcileriyle önemli görüşmeler yapmıştır. GörüŐmelerde Mudanya Mütarekesi'nin uygulanması sırasındaki ihtilafların giderilmesi ve basında İtilaf Devletleri ve ordularının haysiyetini rencide edici ifadelerden sakınılması hususunda antlaŐmaya varılmıŐtır. Gerek İstanbul halkının Refet Paşa'ya gösterdiği yoğun sevgi ve destek gösterileri, gerekse Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetleri TBMM'de yanlış anlaŐımlara neden olarak Refet Paşa'nın yetkilerini aŐtıđı yönde yorumlanmış ve hakkında takrir verilmesine sebebiyet vermiŐtır. Fakat BaŐvekil Rauf Bey'in mebusları ikna eden konuŐmasından sonra söz konusu takrir reddedilmiştir. Refet Paşa, TBMM'nin İstanbul mebusu Adnan Bey'i İstanbul'a göndermesine kadar görevinde kalmıŐtır. Kendisi sonradan Doğru Trakya'yı İtilaf Devletleri'nden teslim almak ve burada bir askerİ teşkilat kurmak üzere bölgeye

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalıŐma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya/TÜRKİYE,
cengizmutlu@subu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1192-8528

gönderilmiştir. Bu arada Refet Paşa'nın bu süreçte İtilaf Devletleri temsilcileri ve TBMM ile olan ilişkileri Batı basını tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Lozan Antlaşması'ndan sonra Trakya Kumandanlığı'nın yerini Üçüncü Kolorduya bırakmasıyla birlikte Refet Paşa'nın vazifesi de son bulmuştur. Bu makalede TBMM tarafından İstanbul'u teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa'nın İtilaf Devletleri ve İstanbul hükûmeti temsilcileriyle yaptığı görüşmeler ve Trakya'daki faaliyetleri değerlendirilecektir. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi ile TBMM Zabıt Cerideleri ve bazı süreli yayınlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Lozan Konferansı, Mudanya Mütarekesi, Refet Paşa, TBMM.

REFET PASHA'S ARRIVAL AND ACTIVITIES IN ISTANBUL TO TAKE OVER THE ADMINISTRATION ON BEHALF OF THE TBMM GOVERNMENT

ABSTRACT

According to the Mudanya Armistice, it was decided to evacuate Istanbul and East Thrace gradually and transfer them to the Government of the Grand National Assembly. In this context, after the armistice Refet Pasha, who was assigned by the Angora Government to take Thrace, was also given the authority to represent the Angora Government in Istanbul. Refet Pasha, who came to İstanbul on the Gülnihal Ferry on 19th October 1922, was greeted with enthusiasm. Refet Pasha held important meetings with the representatives of the Entente States regarding the delivery of Istanbul and how to ensure the order in this process. During the negotiations, a treaty was reached to resolve disputes during the implementation of the Mudanya Armistice and to avoid statements in the Press that offend the dignity of the Entente States and their armies. Both the intense displays of love and support shown by the people of Istanbul to Refet Pasha, and the activities of Refet Pasha in Istanbul, caused misunderstandings in the Parliament and were interpreted in the direction that Refet Pasha exceeded his powers and led to parliamentary question being given about him. But after a speech by Mr. Rauf, who convinced the deputies, the parliamentary question was rejected. Refet Pasha remained in his post until the Turkish Grand National Assembly sent Adnan Bey to İstanbul. He was later sent to the region to take East Thrace from the Entente States and establish a military organization there. In the meantime, Refet Pasha's relations with the representatives of the Entente States and the Turkish Grand National Assembly were followed with interest by the Western press. After the Treaty of Lausanne, the Thracian Command was replaced by the Third Corps, and Refet Pasha's mission ended. In this article, Refet Pasha, who was assigned by the Turkish Grand National Assembly to take over Istanbul, will evaluate his meetings with representatives of the Entente States and the Government of Istanbul and his activities in Thrace. In the study, Ottoman Archives, Republican Archive, Grand National Assembly of Turkey's diaries and some newspapers was mainly used.

Keywords: Grand National Assembly of Turkey, Lausanne Treaty, Mudanya Armistice, Istanbul, Refet Pasha.

GİRİŞ

Büyük Taarruz'un ardından Batılı devletler ilerleyen Türk ordusu ve Mustafa Kemal Paşa'nın ne yapacağı hakkında kuşku içinde beklemekteydi. Müttefikler, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ve Edirne'yi alma niyetinde olduğuna inanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa basına verdiği demeçlerde bunları elde etmek için görüşmelere hazır olduğunu açıkça belirtmişti. Nitekim bir Amerikalı gazeteciye bir haftada İstanbul'u, oradan da Trakya'yı istirdada başlayacağını söylemişti. Musul'u istemesine rağmen Mezopotamya üzerinde bir iddiada bulunmuyordu. İngiltere'ye karşı değil Yunanlılarla savaştığını söylüyordu. Savaş için olduğu gibi barış için de planları olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, bu planların Boğazlar'ın güvenliği için gereken garantileri de kapsadığını ifade etmekteydi. Fakat planları kabul edilmezse Yunanlılar Avrupa'da da kovalanacaktı. İngilizler Avrupa kıyısının savunulması için Fransız ve İtalyanlar'dan yardım alacaklarını umuyorlardı. Fakat Fransız ve İtalyan kamuoyu savaş aleyhtarıydı¹. 4 ve 7 Eylül'de Yunanlılar iki mütareke teklifinde bulunmuştu. İngilizler Çanakkale'ye yeni askerler getirmiş ve General Harrington Türk ordusunun tarafsız bölgeyi geçmesini istemediğini deklare etmişti. İngilizler Çanakkale'nin 15 km yakınına gelen Türk askeri ile karşılaştı. Türk birliklerine düşman ateş açmadıkça ateş açılmaması emri verildi. İngilizler gerek müttefikleri, gerek dominyonları ve gerekse Balkan devletlerinden Boğazlar'ın korunması hususunda yardım istedi. Amaç Türk ordusunun Avrupa'ya geçişini engellemektir. Fakat İngiliz politikası uğruna bu macera dolu çağrıya olumlu bir yanıt gelmemiştir. Müttefiklerin, Mustafa Kemal Paşa'dan tarafsız bölgeye

¹ İngiliz tarihçilerinden P. Wansittard, Türk ordusunun zaferi için Lord Kinross'un kalemıyla şunları söylemişti: "Sanki nakavt olmuş bir boksör, ringde tekrar ayağa kalkmış, rakibine sersemletici bir yumruk indirmiş, hakemi ipleri sürmüş ve ortadaki parayı da almış gitmişti." Churchill ise Türk zaferini daha renkli bir dille anlatmıştır: "Bir yandan Yunanlıların akılsızlığı, öte yandan müttefiklerin işi ağırdan almaları, aralarındaki uyuşmazlıklar, dalavereler şimdi Avrupa'nın üzerinde patlayan bu felaketi uzun zamandır hazırlamıştı. Sevres Anlaşması'nı imzalayanlar Yunan kalkanının arkasına saklanarak, hayallerini sürdürmek istemişlerdi. Şimdi de kalkan tuzla buz olmuştu... Türklerin daha üzerlerinde Hristiyan kanı tüterek, başıboş ve korkusuzca Avrupa'ya tekrar ayak basmaları, müttefikler için şerefsizliklerin en büyüğü demektir. Türkiye'deki zaferleri her yerdekenden kesin olmuş, galip gelmenin verdiği gücü, her yerden çok orada, olanca küstahlığıyla açığa vurmuşlardı. Gelibolu'da, Mezopotamya'da, Filistin'de Selanik bataklıklarında uğruna binlerce insanın can verdiği zafer taçları, Müttefikler'in bunlar için harcadığı tümenler, erler, silahlar, paralar, başarılı bir savaşın bütün meyveleriyle birlikte utanç içinde yok olup gidiyordu." Bk. Lord Kinross, **Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar, Çev. Necdet Sander, İstanbul 1996, s.389-390.

girilmemesi çağrısı tarafsız bölge tanınmayarak, Türk ordusunun yenik Yunan ordusunu takip ettiği gerekçesiyle reddedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa müttefiklerin Trakya dâhil tüm ülkeyi terk etmelerini, İzmir limanının 24 saat içinde boşaltılmasını istemiştir. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa Boğazlar konusunda görüşmeye hazırды. Paris'te toplanan müttefik konseyinde Fransız ve İtalyanlar İngilizleri yalnız bırakmıştır. 28 Eylül'de Franklin Bouillon'un İzmir'e gelip Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesiyle Türk ordusunun Boğazlar'a doğru hareketi durduruldu. Mustafa Kemal Paşa ile General Harrington arasındaki telgraflarla Mudanya'da bir konferans toplanması ihtimali doğdu². TBMM tarafından Müttefiklere 3 Ekimde Mudanya'da görüşmelerin başlayabileceği bildirilmiştir.

Mudanya görüşmelerinde Türkiye'yi Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa başkanlığında bir kurul temsil etmişti. İngiltere, Fransa ve İtalya adına bu Devletlerin İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanları ve yardımcıları katılmıştı. Yunanistan adına General Mazarikis başkanlığında bir kurul bulunuyordu. Çetin tartışmalardan sonra sözleşme İsmet Paşa ve müttefik devletler temsilcilerince imzalanmıştır. Yunan temsilcisi ise, yetkisi olmadığını bildirerek, sözleşmeyi imzalamaktan kaçınmıştı. Antlaşmanın 14/15 Ekim gece yarısından başlayarak yürürlüğe girmesiyle Türk-Yunan savaşı da son bulmuştur. Mudanya Mütarekesi hükümlerine göre Yunan kuvvetleri, Adalar Denizi ağzından, Trakya ve Bulgaristan sınırının kesiştiği yer ve Meriç'in sol kıyısına kadar çekilecek, Cisri Mustafa Paşa'dan Kuleliburgaz'a kadar olan demiryolu üç müttefik devlet ve TBMM ve Yunan delegelerinden oluşacak karma bir komisyonca denetlenecek, Doğu Trakya Yunanlılarca boşaltılacak, TBMM memurlarıyla birlikte düzen ve güvenliğin sürdürülmesi için zorunluluk duyulan sayıda jandarma kuvveti bulunduracak ve kuvvetlerin toplamı sekiz bini geçmeyecek, Yunanlıların geri çekilmesiyle sivil yönetimin el değiştirmesi işlemi müttefikler arası kurulun yönetiminde yapılacak, Doğu Trakya'yı müttefik kuvvetleri işgal edecek, TBMM hükümeti yönetimi ve jandarması bir bölgede düzenli bir biçimde görev yapmaya başlar başlamaz müttefik kurulları ve kuvvetleri o bölgeden otuz günlük sürenin bitiminden önce çekilebilecek, TBMM hükümetinin kuvvetleri Çanakkale Boğazı ve İzmit'te belirlenen çizgiler üzerinde duracak, ayrıca TBMM hükümeti barış antlaşmasının onaylanmasına kadar Doğu Trakya'ya kuvvet

² Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1984, s.341-343.

geçirmemeyi, orada bir ordu toplamamayı ve bulundurmamayı taahhüt etmişti³. TBMM, Doğu Trakya'nın teslim alınması ve orada Türk yönetiminin tesisi görevini Refet Paşa'ya verecekti. Mudanya Mütarekesiyle Türk-Yunan çatışmasına nihayet verilmişse de, İstanbul ve Boğazlar'da Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Bu durum hiç kuşkusuz Mudanya Mütarekesi'nin TBMM açısından handikabıydı.

I. Refet Paşa'nın Ankara Hükûmeti Temsilci Olarak Seçilmesi

İstanbul'un idaresine TBMM tarafından el konulması üzerine İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcileri ile temas ve müzakereyi icap eden bir siyasi durum ortaya çıkmıştı. Mudanya Mütarekesi hükümleri gereği Doğu Trakya'yı TBMM adına teslim almak üzere Başkumandanlık tarafından ordu kumandanlarından İzmir Mebusu Mirliva Refet Paşa'nın görevlendirilmesi icra vekilleri heyetinin 9 Ekim 1922 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır⁴. 14 Ekim 1922'de Refet Paşa, Trakya'ya tayin edilecek mülki ve diğer memurların işleriyle ve mali meselelerin tanzimi için hükûmetle görüşmek üzere Ankara'ya hareket etmiştir⁵. Refet Paşa'nın vazifesinin belirlenmesi amacıyla icra vekilleri heyeti toplanmıştır. Refet Paşa'nın bir taraftan Trakya'nın teslimi için generallerle müzakereyi idare etmesi, diğer taraftan yeni siyasi durum gereği İtilaf Devletleri temsilcileri ile TBMM hükûmeti ve başkumandanlık adına müzakerelerde bulunması istenilmiştir. Aynı zamanda İstanbul'da millî hükûmetin tüm kanunları ile otoritesinin tesisini kontrol etme vazifesini de deruhte edecekti⁶. Aynı toplantıda Refet Paşa'nın devir teslim muamelatına ait hususlarda tam yetkili oluşu, asayiş ve inzibatın süratle tesisi için tedbirler alması ve bölge valisinin Refet Paşa'nın emrinde olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Refet Paşa'nın görevlendirildiğinin İtilaf Devletleri temsilcilerine bildirilmesi karar altına alınmıştı⁷.

Refet Paşa'nın İstanbul'a gidecek heyetin başı olarak seçilmesi üzerine padişaha hitap meselesi mevzubahis olmuştur. 16 Ekim 1922 günü Kazım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa ve Refet Paşa trenle Bursa'ya gitmekteydi.

³ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945) I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.61-66.

⁴ BCA, 30-18-1-1 / 5-30-15 lef 1.

⁵ BCA, 30-10-0-0 / 204-392-24.

⁶ BCA, 30-18-1-1 / 6-34-18.

⁷ BCA, 30-18-1-1 / 5-30-15 lef 2; BOA, fon. HR.İM, yer. 61/34.

Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'den Refet Paşa'nın padişaha ne diye hitap etmesi gerektiği hakkında fikrini sormuştur. Halife olarak hitap etmesi üzerine ikili arasında şu diyalog geçmiştir: “Yalnız halife demesi muvafıktır dedim. Aksi hâlde Millet Meclisinin ve hükûmetin vaziyetini tehlikeye koyarız... Muvafık buldular⁸.” 19 Ekim 1922'de Refet Paşa Gülnihal Vapuru ile Mudanya'dan hareket etmiştir.

II. Refet Paşa'nın İstanbul'da Karşılması

İstanbul'daki İtilaf Devletleri komiserliğinden Ankara hükûmetinin İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey'e bir yazı gelmiştir. Refet Paşa'nın 200 jandarma eşliğinde İstanbul'a geleceği bilgisinin kendilerine geldiğini ifade eden İtilaf Devletleri komiserliği, Refet Paşa'nın komiserlikte güzel bir şekilde karşılanacağını altını çizmekteydi⁹.

TBMM tarafından Trakya'nın teslimiyle görevlendirilen Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi dönemin gazetelerince sabırsızlıkla beklenilmekteydi. Refet Paşa ve maiyetini İstanbul'a götürmek için Gülnihal Vapuru Mudanya'ya hareket etmişti. TBMM tarafından Trakya'ya vali tayin edilen Gelibolu Mebusu Şakir Bey, Trakya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti azasından Galip Bahtiyar ve Hilal-i Ahmer'den Macid Beyler Refet Paşa'yı karşılamak için Mudanya'ya hareket etmiştir. Refet Paşa'nın maiyetinde Trakya'ya gönderilecek yüz nefer jandarma da bulunmaktaydı. İstanbul halkı İstanbul'a girecek muzaffer Türk ordusunun kumandanını karşılamak için hazırlanmıştır. Her tarafta taklar inşa edildiği gibi, Kabataş ve Beşiktaş iskeleleri baştan başa donatılmıştı. Kabataş'ta karşılanması beklenen Refet Paşa'nın, Tophane-Sirkeci-Ayasofya-Beyazıt yoluyla Fatih Camii'ne gitmesi ve Fatih Sultan Mehmet'in kabrini ziyareti beklenilmekteydi. Divanyolu'nda kendisi için Şark Mahfili, karargâhındaki zabitler için Mahmudiye Oteli tahsis edilmişti. İstanbul'daki tüm resmî mekteplerdeki öğrencilerin Paşa'nın geçeceği güzergâhta hazır bulunması ve polis de güzergâh boyunca güvenlik tedbirlerini alması kararlaştırılmıştı¹⁰. Refet Paşa'nın bindiği Gülnihal

⁸ Kazım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

⁹ BOA, fon. HR.İM, yer. 61/35, lef 1. Refet Paşa'nın İstanbul'a girişinde onu coşkuyla karşılayanlar arasında Askerî Tıbbiye öğrencileri de bulunuyordu. Bu konuda bk. Alev Gözcü, “Refet Paşa'nın İstanbul'a Girişi ve Tıbbiyelilerce Karşılması”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 34, Nisan 2015, s.49-60.

¹⁰ **İkdam**, 19 Teşrin-i evvel 1922.

Vapurunu adalar açıklarında İngiliz kontrol gemisi karşılamıştır. Refet Paşa, karargâh muhafız bölüğünün karaya çıkarılması için umumi karargâhtan emir alınmasına gerek olduğunu bilse de, tüm karargâh heyeti ve muhafız efradının karaya çıkarılması için emir vermiştir. Refet Paşa, padişah ve veliaht namına karşılamada bulunan zevatın tebriklerini hilafet adına, oradaki sadrazam ve diğer nazırlar adına gelen zevatın tebriklerini ise şahsi olarak kabul etmiştir. Refet Paşa, temsilcisi olduğu TBMM hükûmetinin İstanbul'da herhangi bir hükûmet tanımamakta olduğunu kati surette beyan etmiştir¹¹.

19 Ekim 1922 günü İstanbul'a halkın büyük tezahüratı eşliğinde çıkan Refet Paşa için tüm sokaklar kırmızı beyaza boyanmıştı. Fatih'ten Kabataş'a kadar tüm yollarda halk Refet Paşa'yı beklemekteydi. Gülnihal Vapurunun İstanbul'a girişini Amerikan ve İspanyol gemileri selamlamışlardı. Ahalinin alkışları altında bir istimbotla Kabataş'a çıkan Refet Paşa'yı karşılayanlar arasında matbuat cemiyeti reisi katib-i umumisi ve idare müdürü, ahali adına belediye azasından Tefvik Paşa, Murat Bey, Hilmi Bey, Ethem İsmail Bey, Şeyh Sadık Efendi, zat-ı şahane adına Yaver Binbaşı Nuri, sadrazam adına Binbaşı Selahaddin, veliaht adına Binbaşı Remzi, Hariciye Nezareti adına Naci, Harbiye Nezareti adına Miralay Kazım, Erkan-ı Harbiye Umumiye reisi adına Kaymakam Osman Nuri Beylerle, merkez kumandanı Fevzi, jandarma kumandanı Ali Kemal Paşalar, Şehzade Abdülhalim Efendi adına yaver Ekrem, Ömer Hilmi Efendi adına yaver Hilmi Bey ve diğer zevat bulunmuşlardı. Omuzlar üzerinde arabaya kadar götürülen Refet Paşa ayakta ahaliyi selamlamıştı¹². İstanbul halkının Refet Paşa ve Türk jandarmalarına gösterdiği fevkalade tezahürata sinirlenen İngilizler tayyarelerini halkın üzerinden uçurmuşlardı. Oysaki altı tayyarenin toplanan kalabalığı tacizi, halkın İngilizlere olan husumetini arttırmıştır. Bu arada Refet Paşa'ya yapılan tezahürat esnasında ahaliden birçokları "Kahrolsun Yıldızdaki Herif" diye bağırılmışlardı. İngilizler ilk etapta bahaneler bularak Türk jandarmalarının vapurdan çıkmasını önlemişti. Bunun üzerine esnaf cemiyetleri özel heyet kurmak suretiyle istimbotlarla jandarmaya yemek taşımışlardı¹³. Padişah, veliaht ve yaverini göndererek Refet Paşa'ya "hoş geldin demekten utanmıyordu". Bu arada İstanbul'daki Dâhiliye Nazırı Refet Paşa'yı karşılayanlar arasındaydı. Paşa haklı olarak kendisine "Nezaketinize teşekkür

¹¹ BCA, 030, 10, 204, 392, 25.

¹² İkdâm, 20 Teşrin-i evvel 1338.

¹³ Fethi Tevettoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara 1971, s.80.

ederim. Fakat hükûmetim İstanbul'da bir Dâhiliye Nazırı bulunduğunu kabul etmiyor” demişti. Gerek padişah, gerek İstanbul hükûmeti kazanılan zaferden ve olaylardan haberleri yokmuş gibi davranıyorlardı. Diğer yandan İngilizlerle gizli ilişki ve entrikalarını devam ettiriyorlardı¹⁴.

Refet Paşa ile karaya çıkan maiyeti ise, Cemil Cahid, Yaver Hikmet ve Rifat, Erkan-ı Harp Binbaşısı İzzet, Mithat, Piyade Binbaşısı Nazmi, Mülazım Kâşif ve Fuad, Mülazım Hulusi Beylerden ibaretti. Otomobillere binen Refet Paşa heyeti, Galata Köprüsü'nden Sirkeci-Ayasofya yolunu takip ederek bayraklarla donanmış tramvay yolu üzerinde Refet Paşa'nın ikametine ayrılan Şark Mahfiline gelmiştir. Şark Mahfili önünde kesilen iki kurban Darü'leytama gönderilmiştir. Sultanahmet Meydanı'na ise binlerce İstanbullu toplanmıştı. Sultan Ahmet Meydanı'nda parkın girişine büyük bir zafer takı yapılmıştı. İki de kurbanın kesildiği zafer takının altından geçerken kendisine konfetiler atılan ve doğal olarak duyulanan Refet Paşa'yı, takım iki tarafında yeniçeri askerî kıyafetinde iki asker ve polis selamlamıştı. Parkın girişindeki mehterhane ise İzmir Marşı'nı icra etmekteydi. Tüm ev ve dükkânların bayraklarla donatıldığı Beyazıt'ta da büyük bir tak dikkat çekmekteydi. Şehzadebaşı, Saraçhane ve Fatih'te de taklar inşa edilmişti. Fatih Camii'nin yakınında inşa edilen bir takta, “haksızlık önünde boyun eğmeyen kahramanlar hoş geldiniz” ibaresi yazılıydı. Fatih Camii'nin her tarafını dolduran talebe Refet Paşa'yı selamlarken burada da kurbanlar kesilmiş, İstanbul Polisi ise nizamı sağlamıştır¹⁵.

III. Refet Paşa'nın Yetimler Yurdunu Ziyareti ve Onuruna Verilen Ziyafet

Refet Paşa Çağlayan'daki yetimler yurdunu ziyaretinde bir nutuk irat etmişti. Yetimlere yönelik hislerini her fırsatta dile getiren ve zaferi yetimlere ithaf eden Refet Paşa, milletin kurtuluşunun yetimlere bağlı olduğunu söylemişti. Acı günlerin en büyük ıstıraplarını yüklenenlerin çocuklar olduğunu ve vatan savunması sırasında yetim kaldıklarını hatırlatan Refet Paşa, yaşananların çocuk kalbinin duyabileceği en acı hisler olduğunu ifade etmişti. Fakat yaşananların karşılığında çocuklar anavatani kazanmıştı. Refet

¹⁴ **Kılıç Ali'nin Anıları**, Der. Hulusi Turgut, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005, s.183.

¹⁵ **İkdam**, 20 Teşrin-i evvel 1338.

Paşa sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “Babalarınızın bol bol aktığı saf, necip, mübarek Türk kanı bugün tek mil yaşayan bu millete idi. Bir vatan, her bir vatan müstakil bir vatan, şanlı bir ana kazandırdı. Yavrularım bugün bu vatana eli silah tutabilecek ne kadar insan kalmış ise onlar sizin önünüzde şükran borçlarıyla eğilmelidir. Çünkü onların vatana karşı veremediği kan borcunu sizin babalarınız verdi. Bugün vatanda ne kadar Türk ve Müslüman varsa hür ve müstakil kim nefes alıyorsa bunların hepsi sizin önünüzde şükranla eğilmelidir. Çünkü bu hakkı babalarınızdan tevarüs ettiniz.” Refet Paşa’ya göre, hür vatan şayet harap olmuşsa kıymetini kaybetmiş demektir. Hürriyet ve istiklali muhafaza etmek için vatanın mamur olması gerekiyordu. Yurda geldiğinde irfan ve nur saçan yeni bir ordunun hazırlandığını söyleyen Refet Paşa, bu ordunun diğer ordulardan önce vatanın karanlık köşelerine ışık saçacağını ifade etmişti. Refet Paşa, gençliğin geleceğinden emin olduğunu bir kez daha teyit ettiğinin altını çizmiştir. O gece gördüklerini tüm milletin görmesi hâlinde imanlarının binlerce kez daha artacağına vurgu yapan Refet Paşa’ya göre, yetimler yurdunun güçlendirilmesi ve vatanın her köşesine yaygınlaştırılması için herkesin elinden geleni yapması bir borçtu. İstanbul halkı ise yurttan tam anlamıyla haberdar olsaydı yurttan barınan yetimlerin sayısı elbette artardı. Refet Paşa’nın en büyük temennilerinden biri sesini tüm İstanbul halkının duymasaydı. Refet Paşa ayrıca müesseseyi o hâle getiren Selahaddin Bey’e teşekkür etmiştir. Refet Paşa, memleketin gelecekteki saadeti için yurttan alınacak feyzin her tarafa yayılmasını istemiştir. Refet Paşa gece Fatih Belediyesinde şehirdeki millî cemiyetler tarafından şerefine verilen ziyafete katılmıştır. Ziyafete şehirdeki tüm esnaf gruplarından ikişer kişi katılmıştır. Ziyafete Edirne Valisi Şakir Bey, Edirne mebuslarından Şeref ve Faik Beyler, Polis Umum Müdürü Esad Bey de davet edilmişlerdi. Refet Paşa’nın ertesi gün bazı ayan üyeleri ve gazetecilerle görüşmesi planlanmıştır. Bu arada Sirkeci’de Ahmet Cevdet saraciye ticarethanesi tarafından Refet Paşa’ya altın yaldızlı bir manevra kayışı takdim edilmiştir¹⁶.

IV. Refet Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri ve İtilaf Devletleri Komiserleri İle İlişkileri

Refet Paşa İstanbul’dayken “TBMM hükûmeti ve Başkumandanlık Fevkalade Mümessili Refet” unvanını kullanmıştır. Refet Paşa, İstanbul’daki

¹⁶ **Vakit**, 24 Teşrin-i Evvel 1922.

fetva işlerinin vilayet adına bir müftü seçilene dek fetva eminin vekâletle vazifesine devam etmesine karar vermiştir¹⁷.

İstanbul'dayken Refet Paşa Petit Parisien Gazetesi İstanbul muhabinine bir beyanat vermiştir. Muhabir, Rum ve Ermenilere karşı Anadolu'da uygulanmakta olan tedbirlerin Trakya'da da tatbik edileceği, daha açık bir ifadeyle silah taşıyabilecek erkeklerin garnizonlarda toplanacağı ve Türkiye'ye ihanet edenlerin cezalandırılacağına dair Şakir Bey'in demecine atfen bir gazetede haberin doğru olup olmadığını sormuştu. Refet Paşa ise hükûmetin kanunlarının din ve mezhep ayrımı yapmaksızın tüm tebaayı kapsadığını, Trakya'da çok az Rum kalacağını ve bunlar açısından endişeye mahal olmadığını söylemiştir. Muhabirin harp esiri kimsenin olup olmadığı yönündeki çıkışına Refet Paşa tüm iddiaları propaganda olarak nitelemiştir. Refet Paşa Rumlar ile ilgili sözlerini, "Trakya'da kalacak pek az Rum mazi ile değil fakat istikbal ile meşgul olmak istediğimizi göstermek için bize fırsat bahş olacaktır." şeklinde bitirmişti. Muhabir, Trakya'ya jandarma adı altında müttefiklere hücum edebilecek bir milis kuvveti teşkil etmek üzere zabıt ve küçük zabıt gönderildiği istihbaratının alındığını ifade etmiştir. Muhabirin sözlerini iftira olarak niteleyen Refet Paşa, maiyetinde ancak görevlerini ifa edebilecek kadar zabıt olduğunu, bahsedilen niyetin gerçekleştirilmesi için çok daha az zabite ihtiyaç hasıl olacağını söylemiştir. Ayrıca Refet Paşa memlekette herkesin askerlik yaptığını ve her tarafta binlerce ihtiyat zabiti bulunduğunu hatırlatmıştır. Zira Ankara hükûmetinin gizli bir gündemi olsa bu tür manevralara teşebbüs dahi etmezdi. Refet Paşa ayrıca cephe kumandanı olsa da Trakya'da muharip ordu kumandanı olmadığını ve İstanbul'a sulha delalet eden jandarmalarla girdiğini hatırlatmıştır. Muhabir gazetesine Refet Paşa'nın İstanbul'a geldiği andan itibaren ahaliye Anadolu'daki idare tarzı hakkında birçok nutuk attığını yazmıştır. Muhabir Paşa'nın nutuklarından birinde güya cumhuriyet için mütefessih idare ifadesinin kullanıldığını ifade etmiştir. Muhabirin, bu nitelemenin Anadolu ile ilişkide bulunan Fransa ve Rusya Cumhuriyetleri'nden hangisinde tatbik edildiğini sorması üzerine Refet Paşa şiddetle tepki vermiştir. Refet Paşa gazetelerin beyanatını harfiyen yayınlamayıp bir kısmını aldıklarından meramının yanlış aksettirildiğini ifade etmiştir. Zira Refet Paşa cumhuriyet için "mütefessih" değil "kıymetten düşmüş" demişti. Refet Paşa'ya göre her adım ilerlemeye dönük olduğundan geride kalan her şey eskimiş telakki edilmeliydi. Fakat Refet Paşa, Fransa'nın

¹⁷ BCA, 30-10-0-0 / 204-393-9.

tatbik ettiği cumhuriyet usulünün eskiyerek kıymetten düşmesi hususunda kesin bir ifade vermekten kaçınmıştır. Refet Paşa'ya göre Türkiye, cumhuriyet yönetiminden daha gelişmiş, saf bir demokrasi idaresi tesis etmek istemişti. Ayrıca, Fransızların yaşamaya dair usulleri ile Türkiye'deki usul arasındaki fark, Fransa'da bir cumhurbaşkanı varken Türkiye'deki halife hükümet reisi olabilmekteydi. Fransa'da bir de kanun vaz'etme kuvveti olan parlamentonun varlığına işaret eden Refet Paşa, Türkiye'deki parlamentonun hem icra kuvvetine, hem de yasama kuvvetine sahip olduğunu belirtmiştir. Paşa, Türkiye'deki icra heyeti üyelerinin, sürekli toplantıda bulunan milletin vekillerinin ne yaptıklarını kontrol ettiklerini ve millî meclisin vereceği direktifler dahilinde hareket edebildiklerini öne sürmüştür. Fransa'da ise kabinenin mesuliyetine önem verilmekteydi. Türkiye'de ise yapılan hatalardan sonra mesul aranmamaktaydı. Refet Paşa, bilakis her türlü teşebbüs ve kararı millî meclise bırakmak suretiyle icra kuvveti üyelerinin hata yapmalarının önüne geçilmek istenildiğini sözlerine eklemiştir. Bu yüzden Refet Paşa, Fransız cumhuriyet usulünü Türkiye'deki usulden eskimiş görmekteydi¹⁸.

12

İstanbul'da iken Refet Paşa'ya Ekim ayında imzasız bir mektup gelmiştir. Mektupta, Britanya'nın iç ve dış sebeplerle Mustafa Kemal Paşa ile savaşıma karar verdiği, çete savaşına karşı olduğu, güçlü bir şekilde savaş hazırlıklarına başladığı ve Greklerden askerlerini Doğu Trakya'da organize etmeleri için istekte buldukları bildirilmekteydi. Mektuba göre, İngilizler Amerikan kamuoyunun desteğini sağlamaya çalışırken yerel komitelerce savaş şimdiden başlatılmıştı. Ayrıca İngilizlerin savaş planlarında Mustafa Kemal Paşa'yı Boğazlar'ın diğer tarafına çekme düşüncesi vardı. Bu durum Lord Curzon'un Fransız ve İtalyanlara ilettiği notu da teyit etmekteydi. Bu havadisın vakit geçirilmeksizin Ankara'ya iletilmesi tavsiye edilmekteydi¹⁹. Ankara'ya ulaşan mektuptan Ankara'da o dönemde temaslarda bulunan Amiral C. Chester'ın haberdar edilmemesine karar verilmiştir²⁰.

İstanbul'dan İtilaf Devletleri kuvvetlerinin çekilmesi hakkındaki hariciye vekâleti notasına gizli cevap gelmişti. Ankara hükümeti adına İstanbul vilayeti posta telgraf müdürlüğüne getirilen zata, mümessiller kabul etmeyerek

¹⁸ **Vakit**, 26 Teşrin-i evvel 1922. Ermeni Patriği Zaven Efendi Refet Paşa'yı ziyaretle bağlılığını arz etmiştir. Bk. **BOA**, fon. **HR.İM**, yer. 13/98.

¹⁹ **BOA**, fon. **HR.İM**, yer. 61/24, lef 1.

²⁰ **BOA**, fon. **HR.İM**, yer. 61/24, lef 2.

vazifeden men etmişlerdi. Asayişten doğrudan doğruya İtilaf Devletleri mesul olduğundan memleketin asayişine müdahaleden Türk memurlar istisna edilmiştir. Sulh konferansı sonuna kadar işgalin devam edeceği kati surette mümessiller tarafından tebliğ edildiği haberi Ankara'ya ulaşmıştır. Diğer taraftan da Refet Paşa, TBMM adına memurlar tayin ettiği gibi açıkta kalan nezaret müstahdemi ve memurlarının maaşlarının da verileceği yolunda teminat vermiştir²¹.

Refet Paşa 4 Ekim 1922'de müttefik generalleri ile bir toplantı yapmıştır. Refet Paşa Ankara'ya, Gelibolu meselesi hakkında İngiliz generali Harington'un komisyonlara bilgi ve yazılı bir nota verdiğini bildirmekteydi. Toplantıda, müttefik generallerinin notasına cevaben Mudanya Mütarekesi'yle çizilen sınırların dışına Ankara hükûmetinin ordu geçirmemek suretiyle riayet ettiği, ayrıca buna istinaden Gelibolu yarımadası üzerinde kayıtsız şartsız TBMM hükûmeti mülki idaresi tesisi kurulduğu hatırlatılmıştır. Herhangi bir mntıkada müttefik kontrolü altında bir mülki idare tesisi isteğinin ancak Ankara'dan alınacak bir emir üzerine gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır. O tarihte müttefik ordularının

²¹ **BCA**, 30-10-0-0 / 5-29-4. Refet Paşa'nın İstanbul'daki memurlar için takip ettiği hareket tarzı Ankara'da Meclis'in oturumlarında tartışmalara sebebiyet vermiştir. Nitekim gizli oturumlardan birinde Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey, İstanbul'daki beş altı bin memurun nasıl yetiştirildiğini bildiğini ve rahat bir ortamda çalıştıklarını söylerken İstiklal Mahkemeleri üyelerinin çalıştığı zor ortamlara işaret etmiştir. Ziya Hurşit Bey sözlerini şöyle sürdürmüştü: "Türkiye hükûmeti Anadolu'dan kuvvetini alan Türk hükûmeti, o zamanın usullerine göre kurun-ı vustada her devletin olduğu gibi, padişahları da beraber olduğu hâlde, her tarafa doğru istila kuvvetleri kurdukları zaman ta Viyanalara kadar varıyorlardı. Bunlar kuvvetini hep Anadolu'dan alıyorlardı. Bu suretle birçok yerlere malik olduk. Fakat idarede yanıldık ve imparatorluk çabuk yıkıldı. Çünkü Anadolu'yu mütemediyen ezdik, diğer tarafları büyüttük. Biz müstemlekat idaresinin aksini şey ettik. Yerliyi daima ezdik. Bu böyledir. Tarih bunu ispat eder. İşte bu suretle bir memurin sınıfı türedi. Bunları araştırarak olursak falan paşa, nihayet saraya iç oğlanlara kadar gider." İstanbul'daki memurlar arasında işinin ehli olanların tespit edilip ayrılması taraftarı olduğunu dile getiren Hurşit Bey, İstanbul memurlarına fazla maaş verilmesine karşı olduğunu, kendini kirletmemiş memurların istihdam edilmesinden yana olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, açıkta kalacak memurların Anadolu'da muallimlik ve arzuhâlicilik yapmaları uygundu. Ziya Hurşit Bey, İstanbul gümrüklerinin indirilmesi meselesinde ise İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey'i eleştirmekten geri kalmamıştır. Trabzon-Rize'de ekmeğin okkasının 35 kuruş olduğunu ve indirilmesi gereğini dile getirdiğinde eleştirilere maruz kaldığını hatırlatan Ziya Hurşit Bey, Anadolu buğdayının satılmasını ehven görmekteydi. Tren yollarının açılmasından dolayı İstanbulluların fazla para vererek Anadolu buğdayını tüketmesini salık veren Ziya Hurşit Bey, Türk buğdayının Amerikan rekabetine açılmaması taraftarıydı. Bk. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, İ:136, 11.11.1338, Cilt: 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, s.1027-1028.

bulunduğu Kocaeli ve İstanbul kısmının usul ve idaresi meselesi Türkiye'nin dahili işlerinden addedilmiştir. Refet Paşa, buna müttefikler tarafından müdahale edilmeyeceğini ve notadaki mevcut kaydın memnuniyetle kabul edildiğini bildirmiştir. Notada, müttefik ordularının bulunduğu mıntıkada bunların mevcudiyetlerinin gerektirdiği hususlara riayet edilmekle beraber, orduların mevcudiyetinin hiçbir zaman kontrol mahiyeti kazanamayacağı ilave edilmişti. Fransız generali Charpi kontrol kelimesinden Refet Paşa'nın kuşkulandığını serdetmiştir. Hâlbuki Gelibolu'da Yunan ordusu zamanında aynı kontrolün mevcut olduğu ve bunun hiçbir zaman mahalli hükûmetle ilgili olmadığı hatırlatılmıştı. Kontrol kaydının suistimaline karşı tercüman bulundurulduğu ve müttefik kuvvetlerin mahalli mülki memurlar ile tam bir uyum içinde bulunacakları beyan edilmişti. Charpi'nin çıkışına cevaben Refet Paşa, tamamen müstakil bir hükûmet idaresinin tam bir kontrole tabi olmayacağını, müttefik işgal ordusunun mevcudiyeti ve emniyeti noktasından alakadar olabileceklerini söylemiştir. Esasen dünya kamuoyuna yönelik, müttefik kuvvet ve heyetlerinin adı geçen mıntikalarda yalnız başlangıçta manevi bir kontrol mahiyetine sahip olduğu, maddi ve idari kontrolün hiçbir suretle uygulanmayacağı mesajı verilmişti. Harington, TBMM hükûmetinin üç yıllık mesaisinde olduğu gibi Trakya'da da başarılı olacağından emin olduğunu beyan etmiştir. Harington'a göre, müzakereler esnasında sadece Gelibolu'da bulunacak Türk mülki memurları ile müttefikler arasında temas ve irtibatı kolaylaştırmak üzere, Gelibolu'daki Türk karargâhında ayrıca bir irtibat zabiti bulunmalıydı. Ayrıca Harington, İstanbul ve Ankara hükûmetleri birleşip birleşik bir idare tesis ederlerse işgal mıntıklarında özellikle İstanbul'da müttefikler ile olan ilişkilerin nasıl olacağını sormuştur²². Harington'un sorusuna cevaben Refet Paşa Türkiye'nin teslimiyle görevli olduğu için Ankara'dan yetkisi haricinde hiçbir talimat almadığına vurgu yapmıştır. Refet Paşa ayrıca, İstanbul hükûmetinin sulh konferansı hakkındaki malum hareketi üzerine TBMM'nin aldığı kararları tebliğ ettiğini ve gazetelerde yayımlanan kararlara uygun olarak İstanbul'daki tüm memurların vatanperver hissiyat ve hukuklarını çiğnemenen vazifelerine son verildiğini belirtmiştir²³.

Görüşmenin ardından 6 Ekim 1922'de müttefik generalleri Harington, Charpi, Montbelli Refet Paşa'ya bir nota verdiler. Notada Mudanya

²² BCA, 30-18-1-1 / 6-35-5, lef 5.

²³ BCA, 30-18-1-1 / 6-35-5, lef 6.

Mütarekesi'nin 12. maddesine göre, Ankara hükûmetinin sulh konferansının kararına kadar uyacağını taahhüt ettiği müttefik işgalinde bulunan sahada mülki idare ve jandarma bulundurma hakkının uygulanmasındaki tarza iştirak edilemeyeceği belirtilmiştir. Müttefik generallerine göre, adı geçen maddenin askerî kıtaların mevcudiyetine dair Ankara'nın fikri mevcut olmadığı gibi, Mudanya Mütarekesi'nin maksadına da aykırıydı. Bu cümleden 12. madde ile sınırı çizilen mıntıklar müttefik işgalinde buldukça müttefik kontrolü altında kalmalıydı. Ayrıca, Doğu Trakya'nın aksamına dâhil olan Gelibolu Yarımadası 20 Ekim'de Yunanlılardan tahliye edilmiş bulunacak ve bu tarihten itibaren orada yeni bir idarenin tesisi lazım gelecekti. Müttefikler, Gelibolu Yarımadası'nda müttefik kontrolünde Türk mülki idaresi ve sınırlı Jandarma bulundurulmasına karışmayacaklardı. Bununla beraber Jandarmanın sayısına TBMM temsilcisi ve müttefikler karar verecekti. Çanakkale'de müttefik kontrolü altında Türk idaresi ve sınırlı jandarma bulundurulacaktı. Jandarmanın sayısını yine müttefikler ve TBMM temsilcisi belirleyecekti. Şile, Darıca ve İstanbul'un idaresi meselesinde ise müttefik generalleri, İstanbul hükûmeti ile Ankara hükûmeti arasında kararlaştırılacak bir idare usulüne itiraz etmemekle birlikte, müttefik işgalindeki sahalarda teşkil edilecek bir idarenin müttefik kontrolü altında olması hususunda ısrar edeceklerdi²⁴.

Ertesi gün Ankara'da İcra Vekilleri Heyetinden müttefik generallerine verilmek üzere Refet Paşa'ya karşı nota gönderilmiştir. Ankara'nın notasında, 16 Mart 1920'deki müttefiklerin İstanbul'u işgalinin Türkiye'nin istiklaline son verme amacını taşıdığı ve işgali TBMM'nin protesto ettiği hatırlatılmıştır. İstanbul'daki sabık hükûmetin galeyana millî karşısında hiçbir meşru yetkiye dayanmayan yapıya büründüğünü ortaya koyan notada, İstanbul hükûmetinin idari işlerinden el çektirilmeye mecbur bırakılmasından ötürü İstanbul ve Çanakkale'de TBMM hükûmetinin fiilen tesis edildiğine dikkatler çekilmiştir. TBMM hükûmeti İstanbul ve Çanakkale'de üzerine yüklenen vazifelerden kaçamazdı. Öteden beri millî istiklal için mücadele edildiğinin hatırlatıldığı notada, ecnebi müdahalesini tanımamakta temayüz eden Ankara'daki millî hükûmetin idarede ecnebi bir kontrol kabul etmeyi "şiar-ı istiklâlle gayri kabil-i telif" addettiği deklare edilmiştir. Notada Mudanya Mütarekesi'nin 6. maddesine göre, Trakya'nın tüm kısımlarında TBMM hükûmetinin tesis edileceği ve kurulacak idarenin herhangi bir kontrole tabi olacağına dair bir

²⁴ BCA, 30-18-1-1 / 6-35-5, lef 7.

kayıt olmadığı hatırlatılmıştır. Mudanya Mütarekesi'nin 11 ve 12. maddeleri, TBMM hükûmeti askerlerinin belirlenen hatlar üzerinde yerleşerek sulh konferansının açılmasını, antlaşma müddetince tecavüz edilmemesini ve müttefik kıtalarının Mudanya Mütarekesi'nin akdedildiği tarihte buldukları arazide kalmalarını içermektedir. Ayrıca notada bu arazi sınırlarına TBMM hükûmetinin sulh konferansı kararına kadar riayet etmek hususundaki taahhüdüne sadık kalacağı vurgulanmıştır. Bu yüzden herhangi bir müttefik kontrolü reddedilmiştir²⁵.

22 Kasım'da Refet Paşa ile müttefik generalleri arasındaki İtilaf polisleri hakkındaki görüşmeler çıkmaza girmişti. Fakat Refet Paşa'nın son sözünü söylediği konu, İtilaf Devletleri vatandaşlarını gözetmekle görevli müttefik polislerinin hakları ile ilgiliydi. Refet Paşa Grek ve Rusları müttefik vatandaşı olarak tanımayacağını ilan etmiş ve Türkiye'nin Yunanistan'la savaştığını hatırlatmıştır. Refet Paşa'ya göre, Yunan yüksek komiserinin İstanbul'da yapacak bir işi yoktu. Müttefik görüşünde ısrar eden General Harington ise mutabık kalınan konuların uygulanması ve çözümsüz olanların ise ileriye bırakılması konusunda ısrar etmiştir. Anlaşmaya varılan herhangi bir konunun hemen uygulanmasını isteyen Harington, Refet Paşa'nın müttefiklerin İstanbul'daki durumunu bozmak için sergilediği çabayı eleştirmiştir. Başkumandan olan Harington, Refet Paşa'nın kendi görevlerini dumura uğratmasını istememekteydi. Greklerin Türk polisince tutuklandığı yönünde kendisine haberler geldiğini Refet Paşa'ya aktaran Harington, sürecin sonlandırılmasını istemişti. Türk tarafı görüşmede Türk ve yabancı bankalardan müttefik yüksek komiserlerin kontrollerini çekmelerini talep etmişti. Zira milliyet ayrımı yapılmaksızın tüm finansal kurumlar Türk yasalarına tabi olmalıydı²⁶.

İstanbul'un o dönemdeki durumundan dolayı Refet Paşa şehirden ayrılmasının iyi olmayacağı kanaatindeydi. O yüzden Ankara hükûmetinden her ihtimale karşı Doğu Trakya'da jandarma kıtasını idare ve sevk edebilecek bir subayın süratle tayin edilmesini istemiştir. Gönderilecek kişinin maiyetinde bir kurmay ile birkaç zabıtın verilmesi maksadın temini için yeterliydi²⁷.

²⁵ BCA, 30-18-1-1 / 6-35-5, lef 14.

²⁶ Times, 24 November 1922.

²⁷ BCA, 30-10-0-0 / 204-393-10.

Müttefik generalleri arasındaki görüşmede Refet Paşa kendi umumi karargahına gelen bir haberde, İngilizlerin Gelibolu Yarımadası'nda istihkam kazmakta olduklarını söylemiştir. Bu durum Mudanya Mütarekesi hükümlerine aykırı olmasından dolayı protesto edilmiştir. General Harington tahkimatın mütarekenin hangi maddesini ihlal ettiğini Refet Paşa'dan sorması üzerine Refet Paşa, mütareke metninin Fransızca ve Türkçe nüshalarını çıkarıp göstermiştir²⁸.

Bu arada İstanbul'daki müttefik sansür heyetinin ilgası ve sansür işlerinin Refet Paşa'nın karargahına bağlı bir heyet tarafından yürütülmesi sebebiyle İstanbul gazeteleri Ankara hükûmetinin siyasetine muhalif neşriyatta bulunamayacaklarından İstanbul'da yayımlanan Türkçe gazetelerin Anadolu'ya girişine İcra Vekilleri Heyetinin 12 Aralık 1922'deki toplantısıyla müsaade edilmiştir²⁹.

V. Vahidettin ve İstanbul Hükûmeti ile İlişkiler

Mahmut Kemal İnal, Tevfik Paşa'dan duyduğu şekliyle Refet Paşa'nın saraya karşı tutumu hakkında şunları aktarmıştır: “İstanbul'a gelen Refet Paşa, padişah ile görüştükte “Sarayın kapılarını kapattırınız, kimseyi içeri almayınız. Münasebetsiz âdemler gelir, söz olur. Zat-ı şahaneniz, yalnız selamlık resmini icra için cami'i şerife çıkınız, başka bir yere gitmeyiniz³⁰” demişti. M. K. İnal, Tevfik Paşa'nın Vahidettin ile Refet Paşa arasındaki şu görüşmeye tanık olduğunu aktarmaktadır. “Saltanat ve hilafet hakkında karar ittihaz olunmazdan evvel Refet Paşa huzura girip birkaç saat kalarak saltanatın Millet Meclisine intikal edeceğini ve kendi uhdesinde yalnız hilafete müteallik olduğu rivayet olundu³¹.” Gotthard Jaeschke'ye göre, huzura kabul edilmeyi ilk isteyen Refet Paşa değildi. Sultanın da onu davet için bir sebebi yoktu. Jaeschke bu durumu, “İhtimal ki, Refet, nutuklarının uyandırdığı yanlış tesiri zahiren silmek için huzura kabul edilmesini, ondan sonra da kendisinin (Refet Paşa'nın) bir hafta sonra fiilen başardığı mahiyette bir emr-i vakiin, bizzat

²⁸ BOA, fon. HR.İM, yer. 13/76.

²⁹ BCA, 30-18-1-1 / 6-40-19

³⁰ İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, XI-XIV. Cüz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s.2097.

³¹ İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, **a.g.e.**, s.1742.

Sultan tarafından yaratılması fikrini onda uyandırmak istemiş olabilir... Sultan küçük meselelerin unutulmasının elbette münasip olacağını, fakat bunun büyük bir mesele olduğunu cevaben bildirmiştir. Refet Paşa giderken Sultanın yeniden buluşma imkânından bahsetmesi üzerine Paşa, Ankara'daki düşmanlarının kendisine karşı hücumu zemin bulmak için bir çareye başvuracaklarını söyleyerek³² teklifi reddetmiştir.

Refet Paşa'nın faaliyetlerini eski Sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa da takip etmekteydi. Ahmet İzzet Paşa'ya göre, Refet Paşa'nın tasvir etmek istediği kendine göre bir hükümet şekliydi. Gerek Refet Paşa'nın, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın anayasa ve yönetim biçimi hakkında verdikleri dersler, dinleyenlere göre şiddet, hayret veya alayla karşılanmakta ve eski hükümeti ortadan kaldırmayı, Sultan ailesini küçük düşürmeyi hedeflemekteydi. Ayrıca İstanbul halkının durumu ise "büyük kısmı söylenenden habersiz, birkaç kışkırtıcı ve dalkavuğun arkasına takılmış el çırpma ve yaşasın diye bağırma meşgul!" şeklindeydi. Ahmet İzzet Paşa hariciye konağında Refet Paşa ile görüşmüştür. Görüşmede; İstanbul-Ankara ikiliğinin kaldırılması gerektiği, saltanat ve millî hakimiyete karşı hiçbir müsamahaya geçit verilmemesi, millî saltanat fikrinden cumhuriyet fikri çıkartılmaması, padişahın tüm Avrupa meşru hükümdarlarının hukuk ve

³² Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s.244. Sultan Vahidettin Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi, yaşananları ve Yıldız'daki görüşme hakkında şunları kaydetmiştir: "...Bilindiği gibi zaferden sonra Refet büyük bir haşmetle İstanbul'a geldi. Koca Tevfik Paşa hükümeti de mevkiini tereddüt etmeden o küçük adama terk ederek taahhüdünü yerine getirdi. Meydanı serbest bulan Refet de sesi kısılıncaya kadar söyledi. Söylediklerini belki siz de bizzat işittiniz. Duymayan kalmadı. Bilinen deyimiyle, sağır sultan duydu. Bu nutuklar neyi hedefliyordu? Malum, Kanun-i Esasi yerine Teşkilat-i Esasiye kanununun tatbiki, Meşrutiyet yerine Cumhuriyetin tesisi. Bu sırada Tevfik Paşa hükümetinin askıda bıraktığı hilafet ve saltanat makamı da geleceği bekliyordu. Derken bir gün Refet saraya müracaatla bizden mülakat istedi. Vakit ve zaman tayin ettik. Geldi. Fikrini söyledi. Dinledim. Bu ufak tefek adam büyük emeller arkasında saklanarak ve hakiki maksadını da gizleyerek bana korunmasına hepimizin yemin ettiğimiz Kanun-i Esasi ile belirlenmiş meşru hükümdarlık yerine daraltılıp sınırlanmış, sanki aslı esası olmayan ve sakat bir hilafeti kabul edersem şahsımı ve vaziyetimi kurtaracağını ve bir telgraf ile de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ve Ankara hükümetini tanıyacak olursam Mustafa Kemal'i ikna edebileceğini söyledi. Cevap olarak o gün için üzerinde düşünülüp tartışılmaya muhtaç bir teklif olduğunu söylemekle yetindim. Ertesi gün gazetelerde Mustafa Kemal'in şahsımız ve hanedanımız aleyhindeki ağır sözlerini görünce benim de karar verecek zamanım geldi". Yıllar sonra Refet Paşa yakın çevresine görüşmeyi: "Padişahın önünde ayak ayak üstüne attım ve koltuğa o kadar yaslandım ki nerede ise pabuçum burnuma degecekti." şeklinde aktarmıştır. Görüşmenin en önemli tarafı hükümdarı İstanbul'dan ayrılması için iknaya çalışmasıdır. Bk. Murat Bardakçı, **Şahbaba**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2006, s.230-231.

salahiyetlerine sahip olarak halifelik makamını elinde tutması, kabine reisinin meşrutiyette olduğu gibi hükümdar tarafından tayin edilmeyip doğrudan meclis tarafından seçilmesi, padişahın bu esaslar dahilinde bir beyanname yayımlayarak meclisi tasdik etmesi, böylece maziye dair yanlış anlaşılmalara giderilerek garaz içinde olanların elindeki kuvvetin alınması, İstanbul-Ankara ikiliği kalktığı takdirde iki hükümet aynı anda olamayacağından İstanbul'daki kabinenin devam etmemesi, -bu yolda sadrazamın istifası isabetli olacaktır-, İstanbul'un millî hükümetçe gönderilen bir vali ile idare olunması, meclisin ise geçici olmayıp daimi olacağı hususu karar altına alınmıştır³³.

1 Kasım 1922'de Ankara'daki Millî Meclis saltanatı kaldırıp "idare-i milliyeye istinat etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya" karar verdiğinde TBMM hükümetinden başka bir hükümeti gayrimeşru göreceğini tüm dünyaya ilan etmişti. Ertesi gün Babiâli'de Tevfik Paşa ve nazırlar istifalarını vermeye başlamıştı. Tevfik Paşa istifasını padişaha takdim etmiş ve kabul edilmişti. Ertesi Pazar sabahı Refet Paşa, hükümet dairelerindeki müsteşarları Divanyolu'nda "Şark Mahfili" denen yere çağırarak hükümet faaliyetlerine son verilmesini, hiçbir işe bakılmamasını fakat rüesa, memurlar ve katiplerin sonraki bir emre kadar dairelerindeki görevlerine devam etmelerini ve evrak ile eşyaların muhafaza edilmesini tebliğ etmiştir. Toplantının ardından sadaret dairesi boşaltılmaya başlanmıştır. Bu arada Takvim-i Vekayi'nin yayımına son verilmiştir³⁴.

Sultan Vahidettin yurtdışına çıkışından birkaç gün evvel Başmabeyincisi Yaver Paşa'yı Refet Paşa'ya göndermiştir. Yaver Paşa ile Refet Paşa arasında şu diyalog geçmişti: "Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etmek istiyorum. Bir emin adamını memur etsin. Bunun için kendisine açık telgraf mı çekeyim, mektup mu yazayım, yoksa siz mi cevap verirsiniz?". Diyalogu Ankara'ya ileten Refet Paşa, Ankara'dan Vahidettin'in önce isteğini yazılı olarak bildirmesini ondan sonra görüşülebileceği yönünde emir almıştı. Fakat bu girişimden bir netice çıkmamıştı. 16 Kasım'da memleketi terk etme kararı veren Vahidettin, İngiliz işgal kuvvetleri komutanı Harrington'a müracaat etmiştir. Generale yazdığı mektubu "Halife-i Müslümin" unvanıyla imzalayan sabık sultan İstanbul'da hayatını tehlikeden gördüğünden İngiltere Devletine

³³ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım II**, Nehir Yayınları, İstanbul 1993, s.190-191.

³⁴ İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, **a.g.e.**, s.1742.

iltica etmek istediğini dile getirmiştir. Sabık sultan 17 Kasım'da maiyetindekilerle birlikte Malaya Zırhlısıyla İstanbul'dan ayrılmıştı³⁵.

Sultan Vahidettin'in İstanbul'dan ayrılışını o gün Ankara'ya bildiren Refet Paşa'ya, ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'dan karşı talimat gelmiştir. Vahidettin'in meclis tarafından henüz hal edilmemiş olduğunu ve müzakerelerin bitmediğini söyleyen Mustafa Kemal Paşa, Vahidettin'in hal edildiğinin ilanına gidilmemesini ve bu hususta talimat beklenilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa'dan İngilizlerin firarı ne şekilde tertiplediklerini ve tahtın muhafazada kalması için alınan tedbirlere karşı ne tür tecavüzlerin olduğunu öğrenmesini istemiştir. Zira konu hakkında meclisin kararını beklemek daha isabetli olacaktır. Mukaddes emanetlerin mutlaka muhafaza edilmesi gereğine dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin emanetleri sadece kan dökerek alabileceklerini ve bu konuda kesin emirler verilmesi gerektiğine işaret etmekteydi. Yeni halifenin henüz seçilmediğini ve seçimin dağdağalı olmasının asla düşünülmediğine atf yapan Mustafa Kemal Paşa için en fazla önem verilen nokta, yeni seçilecek halifenin padişahlık davası gütme ve İngilizlere veya müttefiklere dayanma ihtimaliydi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, seçilecek kişiyle görüşüp anlaşılmalı hatta kendisinden senet alınmalıydı. Bu konuda Abdülmecit Efendi ile görüşülüp kendisinin temayülü Ankara'ya bildirilmeliydi. Konu açıklığa kavuşturulmadıkça seçim ertelenmeliydi. Mustafa Kemal Paşa daha evvel kendisine Vahidettin'in başmabeyincisini gönderip kendisiyle görüşmek istemesi hususunu ise oyun olarak nitelmiştir. Görüşme isteğinin yazılı olarak yapılmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa'dan müracaattan sonra herhangi bir gelişme olup olmadığını sormuştu. Konu hakkında Refet Paşa Rauf Bey'e bir telgraf çekmiştir. Abdülmecit ile görüştüğünü ve kendisinin Ankara'nın kararlarını tasvip ettiğini belirten Refet Paşa, bu konuda Abdülmecit'ten bir mektup aldığını haber vermektedir. Refet Paşa telgrafında Vahidettin'in firar hadisesi üzerinde durmuştur. Refet Paşa'ya göre, Vahidettin son Cuma selamlığında namaz kıldığı camide hutbede kendi ismini okutmamak suretiyle halifelik makamından kendi isteğiyle ayrılmıştı. Ayrıca son güne kadar hilafet makamında bulunduğu hâlde firar ve düşmana iltica suretiyle hilafete ihanet etmişti. Üstelik İngilizler Vahidettin'e kendi hesaplarına hilafet oyunu oynatabilirlerdi. Fakat İngilizler bile Vahidettin üzerinden İslam alemine bir entrika çekemeyeceklerini biliyorlardı. İngilizler Vahidettin'in kaçırılması

³⁵ General Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, Vatan Neşriyat, İstanbul 1957, s.138-139.

için herhangi bir cebirde bulunmamışlardı. Vahidettin sabaha karşı sarayın Orhaniye Kışlası tarafındaki bir kapıdan çıkarak oraya gelen bir otomobile binmiştir. Refet Paşa mukaddes emanetler için muhafızların takviyesine gittiğini de eklemiştir³⁶.

19 Kasım'da Refet Paşa, Abdülmecid'e Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini halife seçtiklerini içeren telgrafını vermiştir. Telgraf, Vahidettin'in Türkiye'ye karşı düşmanlarla iş birliği yapıp ardından bir İngiliz gemisi ile kaçtığını ve TBMM'nin Evkaf Vekili Mehmet Vehbi Efendi'nin Vahidettin'in hal fetvasını onayladığını içermektedir³⁷. Bu arada Times'a göre, Vahidettin'in kaçıışı Refet Paşa'yı son derece sinirlendirmişti. Bu yüzden Refet Paşa'nın sabık sultanı elinden kaçırışının Ankara'nın sert tepkisini Refet Paşa'ya yansıtacağı kuvvetle muhtemeldi. Bu arada yayımlanan resmî tebliğle daha evvel müttetiklerin kontrolündeki Türk cephaneliklerine giriş izni Refet Paşa'nın iznine bağlanmıştır³⁸. Halife Abdülmecid, Dolmabahçe Sarayı'nda aralarında hükümet ve ulemeden önde gelenlerin katılımı ve Refet Paşa'nın da bir nutukla katkı yaptığı ilk resepsiyonunu vermiştir³⁹. İstanbul'daki yeni halifeyi kabul hususunda Türklerin herhangi bir şüphelerinin olmadığına atf yapan Times, yeni halife Abdülmecid'in selamlık resmini sütunlarına taşımıştır. Times'a göre halkın sergilediği coşkunun bir kısmı hiç şüphesiz görkemli atlı arabada yeni halifenin önünde oturan Refet Paşa içindi. Toplanan halkın gösterdiği coşku ise Ankara'nın seçtiği yeni halifenin kabul edildiğinin bir göstergesiydi⁴⁰.

VI. TBMM'de Refet Paşa Hakkında Soru Önergeleri

Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetleri Meclis'te bazı soru önergelerini beraberinde getirmiştir. Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey, 15 Kasım 1922'de Refet Paşa hakkında bir önerge vermiştir. Refet Paşa'nın Meclis'in izniyle ordu kumandanlığı vazifesiyle Edirne'ye gönderildiğini hatırlatan Hacı Şükrü Bey, Refet Paşa'nın görev harici bazı işlere girişmek suretiyle kamuoyunu beyanatlarıyla yanılttığını ileri sürmüştü. Hacı Şükrü Bey'e göre, Refet Paşa Meclis'in hiçbir vakit vermeyeceği bir izinle hükümdarlık

³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 136, 18.11.1338, C. 4, s.1044-1045.

³⁷ Times, 21 November 1922.

³⁸ Times, 20 November 1922.

³⁹ Times, 21 November 1922.

⁴⁰ Times, 25 November 1922.

vazifesiyle idareler tesis etmekte ve mahkemelere hâkim olmak gibi kanunların elvermeyeceği bir salahiyyete sahip olduğunu zannetmekteydi. Hacı Şükrü Bey, Refet Paşa'nın bu derece geniş yetkileri nereden aldığı heyet-i vekileden sormuştur⁴¹.

18 Kasım 1922'de Bayezid Mebusu Şevket Bey ve arkadaşları, Trakya'yı TBMM adına teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa'nın hâlihazırdaki kanunlar hilafına birtakım icraatlarda bulunduğu iddiasını gündeme taşımıştır. Refet Paşa'ya verilen salahiyyetin içeriğini ve kapsamını ve nereden verildiğini gündeme taşıyan Şevket Bey, TBMM hükûmeti ve Başkumandanlık mümessili unvanının tevcihinde siyasi bir maksat olup olmadığını sormuştur. Şevket Bey'e göre, Refet Paşa kendisine verilen talimata aykırı olarak İstanbul'da bir hükûmet teşkil etmiş ve gazetelerdeki beyanatında bu hükûmeti "heyet-i vekilecik" unvanıyla tavsif etmişti. Şevket Bey bu durumun Refet Paşa'nın salahiyyeti içinde olup olmadığını sormuştu. Ayrıca Şevket Bey, kanun konulması ve tadili sadece TBMM'nin uhdesinde iken Refet Paşa'nın gümrük resmi hakkında kanunu tadil edip, gümrük tarifelerinde indirime gitmesinin hiçbir surette yoruma tabi olamayacağını dile getirmişti⁴². Aynı gün Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey, Refet Paşa'nın gümrük tarifesinin tadil edileceğine dair beyanatı hakkında bir istizah takriri daha vermiştir. 11 Kasım 1922 tarihli Tanin gazetesinde Refet Paşa'nın gümrük tarife kanununun bazı maddelerini tadil ettiği beyanatını gündeme taşıyan Şükrü Bey, mutlak monarşilerde bile hükümdarların heyet-i vekilenin görüşünü almaksızın kanunları kendi başına tadil ve kaldırmak hakkına sahip olmadığını dile getirmiştir. Şükrü Bey'e göre, Refet Paşa'nın bu hareketi Meclis'in hukukuna tecavüz olduğundan derhâl azli icap etmekteydi. Olanlar karşısında hükûmetin sükûtu ise vaziyeti tasvip manasına geldiğinden heyet-i vekile başkanlığından istizah istemiştir⁴³. İstanbul Mebusu Habip Bey de heyet-i vekileden Refet Paşa'nın faaliyetleri hakkında şifahi bir cevap istemiştir. Habip Bey vergi kanununun İstanbul'da uygulanmamasının sebeplerini sormuştur. İstanbul ahali ve tüccarının elinde bulunan mal ve vasıtalarından vergi alınıp alınmayacağını gündeme getiren Habip Bey, Refet Paşa'nın İstanbul'daki vazifesinin askerî, mülki memur istihdamını kapsayıp

⁴¹ BCA, 30-10-0-0 / 5-29-8.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 24. Cilt, 140. Birleşim, s.551; BCA, 30-10-0-0 / 5-29-9, lef 2.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 24. Cilt, 140. Birleşim, s.552.

kapsamadığını sormuştur. Müsait ise Refet Paşa'ya görevini ifa edebilmesi için verilen unvan ve talimatın okunmasında mahzur durumu gündeme getirilmiştir. Bunun ardından Habip Bey, Refet Paşa'nın İstanbul'daki gümrüklerin oranını indirme salahiyeti hakkında istizah takriri vermişti⁴⁴.

20 Kasım'da Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey, istizahlar karşısında söz almıştır. Rauf Bey, hareketlerinden hiçbir kayda bağlı olmadan istediğini yaptığı izlenimi veren Refet Paşa hakkında mebusların itirazını cevaplamıştır. Mudanya Mütarekesi'ne atıf yapan Rauf Bey, mütareke hükümleri gereği Trakya'nın millî hudutlar içine girdiğini belirtmiştir. Fakat aynı mütarekeye göre Türk ordusunun Trakya'ya asker geçirmesinin men edildiğini hatırlatmıştır. Rauf Bey, ihtilaf zuhuru anında Trakya'nın savunulması için ordu sevk edilemeyeceğini belirtmiştir. Rauf Bey'e göre, Trakya'nın boş kalması hâlinde Yunanlıların Karaağaç tarafındaki emelleri dikkate alındığında bir günde rüzgâr Ankara hükûmetinin çıkarları tersine dönebilirdi. Bunu önlemenin yolu ise Trakya'da gizli tertiplere girişmekti. Bu yüzden Trakya için memur edilecek kişi bu göreve layık olabilmeliydi. Araştırmalar sonucu kendisinden en iyi istifade edilebilecek kişi ise Refet Paşa'ydı. Refet Paşa'nın Trakya'ya kumandan unvanıyla gönderilmediğini, aksi bir tutumun Mudanya Mütarekesi'ne aykırı olduğunun altını çizen Rauf Bey, ordu bulundurulmayacak bir yerde kumandan tayin edilemeyeceğini söylemişti. Aynı zamanda Refet Paşa Trakya'ya vali olarak da gönderilemezdi. Çünkü Meclis'in kabul ettiği kanuna göre mebuslukla valilik aynı şahısta toplanamıyordu. Hükûmet'in isteği ise askerî ve mülki kuvvetlerle birlikte tüm görevlerin tek elde toplanması ve en kısa zamanda en kuvvetli savunma tedbirlerinin alınmasıydı. İşte bu yüzden Refet Paşa'ya verilen sıfat TBMM Meclisi ve Başkumandanlık mümessilliği idi. Zira Refet Bey, TBMM adına Trakya'yı teslim alacaktı. Mütareke hükmüne göre, Refet Paşa Trakya'daki askerî harekâtın müfettişi ve bu yüzden mümessiliydi. Bu yüzden hükûmet daha münasip bir sıfat bulamamıştı. Refet Paşa'nın İstanbul'a gönderilmesine bazı mebusların itirazları olduğunu dile getiren Rauf Bey, Trakya'nın tesliminin kademe kademe yapılacağı, belirli zamanda belirli mintikaların teslim edileceği ve en sonunda tüm Trakya'nın Ankara hükûmetinin kontrolüne gireceği hususunda teminat vermiştir. Zamanla mülki idare tesis edildikçe askerî idare de kalkacaktı. Bunların hepsinin tanzimi ise İstanbul'daki müttefik generalleriyle yapılacak müzakereler neticesinde

⁴⁴ BCA, 30-10-0-0 / 5-29-6; 30-10-0-0 / 204-393-12.

olacaktı. Bu yüzden Refet Paşa'nın İstanbul'a gitmesi zaruruydu. Rauf Bey, Refet Paşa'nın İstanbul'a gittikten sonraki hareket tarzı hakkında şunları söylemiştir: “Efendiler, Refet Paşa'nın vazifesi batınen askerî, zahiren siyasi... İşte bu itibarla Refet Paşa İstanbul'a çıkar çıkmaz ahalinin emsali görülmemiş bir surette Refet Paşa vasıtasıyla Meclis-i Ali'nize karşı azim tezahüratı görüldü. Refet Paşa'yı BMM'nin ve onun hükûmetinin mümessili olarak telakki eden ahali, onun şahsına gösterdiği hürmetle zannederim, Meclis-i Ali'nizin gayelerini tebcil ve takdis ettiğini göstermiştir.” Rauf Bey'in sözlerine Ziya Hurşit Bey, Refet Bey'in Meclis'in değil, hükûmetin mümessili olduğu yönünde eleştiri getirmiştir. Rauf Bey ise İstanbul halkının yaptığı tezahüratların Refet Bey'in şahsına değil, “milletinizin şahsiyet-i maneviyesinedir. Büyük Millet Meclisinizin mazhariyet-i katiyesine karşıdır” sözleriyle yanıtlamıştı. İstanbul'un mali ve adli heyetçe terkiyle adeta başsız kaldığına dikkatleri çeken Rauf Bey, eskiden beri iktisadi işlerin % 85-90 derecesinde Hristiyanların kontrolünde bulunduğunu ve mütarekeden beri tamamen %100 derecesinde ecnebi ve Hristiyanlar eline geçtiğine vurgu yapmıştır. Bu yüzden İstanbul her an onların arzusuna ram olabilecek bir vaziyetteydi. Rauf Bey'e göre, ecnebler istedikleri anda İstanbul'u arzularına göre bir vaziyete sokabilirlerdi. Sözelimi bir fesat çıkarıp katliama sebebiyet verebilir veya ahaliyi açlığa mahkûm ederek isyan çıkarabilirlerdi. Rauf Bey, durumun fevkaladelîğinden dolayı İstanbul'un ahvaline yüksekte bakıp mecburiyet hasıl olduğunda karar alıp Ankara'ya bilgi vermesi için Refet Paşa'nın gönderildiğini açıklamıştır. Refet Paşa'nın yetki haricinde hareket etmediğini söylemiştir. Refet Paşa'ya ilaveten bir görev daha tevdi edilmişti. O dönemde Ankara hükûmeti ile İstanbul'daki sefir ve İtilaf komiserleri arasındaki işleri Hamit Bey idare etmekteydi. Kendisi Lozan Konferansı'na gittiği için İstanbul'da iken kendisinin yerine İsmet Paşa ile görüşüldükten sonra Refet Paşa'nın bırakılmasına karar verildi. Bu suretle Refet Paşa'nın Hamit Bey'in de vazifesini üstlenmeye memur edildiğinin altını çizen Rauf Bey, mesuliyetinin ağırlığına dikkatleri çekmiştir. İstanbul'un askerî işgal altında olduğunu ifade etmemek şartıyla İstanbul ve belirli hatlar arasındaki mıntikalarda yabancı varlığının Mudanya Mütarekesi ile kabul edildiğini kabul eden Rauf Bey, İstanbul'un kurtarılması için hükûmetin elinden gelen her şeyi yapacağını söylemiştir. Fakat o tarihte İstanbul'da ikmal edilmiş silahlı gücüyle yabancı askerî kuvvet vardı. Bunların oradaki varlığını defedecek bir anlaşma henüz ortada yokken bunlara ek olarak sadece izci namıyla 30.000 Rum genci vardı. Refet Paşa'nın İstanbul'a sadece 100

jandarma ile girdiğini ve kendisinin dayanacağı yegâne noktanın İstanbul'un Müslüman Türk halkının maneviyatı olduğuna dikkat çeken Rauf Bey, Refet Paşa'nın bir diğer istinatgahının meclisin kendisine olan itimadı olduğunu dile getirmiştir. Rauf Bey, gümrük resminin tadilatı hususunda ise Refet Bey'in tehlikeyi def etmek için inisiyatif kullandığını söylemiştir. Rauf Bey, ayrıca İstanbul'da gayet kuvvetli bir asayişin vücuda getirildiğini ve bunun da meclisin bir eseri olduğunu sözlerine eklemiştir⁴⁵.

Mebusların istizah takrirleri üzerine 20 Kasım'daki birleşimlerde cereyan eden müzakerelerde konu görüşülmüştür. Neticede gensoru önergesinin Meclis'te reddedilerek Refet Paşa'ya güvenoyu verilmiştir⁴⁶. Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerinin bazı mebuslarca tenkide uğraması mecliste hükümet karşıtı eğilimin bir göstergesiydi.

VII. Adnan Bey'in İstanbul'a Gelişi ve Refet Paşa'nın Doğu Trakya'da Görevlendirilmesi

Refet Paşa 1 Aralık'ta İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine Trakya'nın devir ve teslimiyle ilgili bir şifre göndermiştir. Trakya'nın tesliminin gayet başarılı bir şekilde gerçekleştirildiğini ifade eden Refet Paşa, mütareke hükümleri gereği İtilaf kuvvetlerinin son kısmının da 1 Aralık'ta tahliye edilmelerinin kararına varıldığını belirtmekteydi. Kendisinin Trakya'nın devir ve teslimiyle vazifelenmesinden ötürü memuriyetinin uzatıldığını hatırlatan Refet Paşa, görevin tamamlanmasından sonra karargahına verilecek şeklin mahiyetinin kendisine şifahen aktarıldığını belirtmekteydi. Refet Paşa, Bursa'da iken Trakya'daki memuriyeti ve yapılacak işler hakkında yapılan müzakerelerde, Mustafa Kemal Paşa'nın devir teslim muamelesinin bitiminde müttefik kıtaat ve heyetlerinin Trakya'dan tamamen çekilmesine kadar Trakya'da herhangi bir teşkilata başlanılmamasını kendisine söylediğini hatırlatmıştır. O tarihte Trakya'da geniş bir askerî teşkilata başlanmamış, yalnız teslim edilmiş mıntikalarda askerî teşkilat için incelemeler ve hazırlıklar başlamıştı. İncelemeler neticesinde Doğu Trakya'nın nakliye vasıtaları ve yük hayvanlarından tamamen mahrum olduğu ortaya çıkmıştı. Ayrıca Refet Paşa'ya göre, Doğu Trakya'da kullanılabilecek insan ve iâşe ihtiyacı ön plana çıkmaktaydı. O tarihte Doğu Trakya'da düzenli bir mülki idare ve ona

⁴⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ: 140, 18.11.1338, Cilt: 6, s.1065-1079.

⁴⁶ BCA, 30-10-0-0 / 13-77-5.

yardımcı olan dört jandarma mıntıka müfettişliği görev yapmaktaydı. Dört müfettişlik elinde bulunan seyyar jandarma teşkilatı, düşünülen teşkilatının esası olacaktı. Trakya'daki bu dört müfettişlik başına kolordu yetkilerine sahip bir asker getirilmeliydi. Refet Paşa, Trakya'daki işlerin tek elden idaresi lüzumunu daha evvel Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine bildirmişse de bir cevap alamamıştı. Refet Paşa, 1 Aralık'tan itibaren ecnebi işgalinden kurtulacak olan Doğu Trakya'da o tarihe kadar hazırlanan esaslar dâhilinde hemen teşkilata başlanmak ve bu teşkilatı süratle geliştirmek maksadıyla İstanbul kumandanlığı vekili erkân-ı harp miralayı Abdürrahman Nafiz Bey'i karargâhından bir kısmıyla Çorlu'ya göndermiştir. Kendisinin vereceği talimatlar dahilinde Nafiz Bey'in hareket edeceğini söyleyen Refet Paşa, adı geçenine yerine Ankara'nın münasip birini tayin edene dek Miralay Edip Bey'i görevlendirmiştir. Refet Paşa, Trakya'daki dört jandarma mıntıka müfettişliğini, ilk önce beşer bin fişek dörder cebel topu ve birer süvari, muharebe, istihkâm, sıhhiye ve mitralyözlerinden müteşekkil bir müfreze hâline getirecekti. Refet Paşa'ya göre, Trakya teşkilatı için en mühim olan gereksinimler top, tüfek ve hayvandı. Refet Paşa, İstanbul'daki kaynakların ise satılmak veya Anadolu'ya nakledilmek üzere neredeyse tamamının ayrıldığını, Felah grubunun ise aralarında top da olan bir miktar savaş araç gerecini Trakya teşkilatına vereceğini haber vermekteydi. Fakat topların yalnız ikisi çalışır durumda olup, hayvan ihtiyacına batarya ve bir de subay eksikliği eklenmekteydi. Refet Paşa'ya göre, Anadolu'dan dörder topçu cebel bataryasının gönderilmesi elzem olup tüfek açığının da kapatılması elzemdi. Felah grubunun bunları temin etmesi beklenilmemeliydi. Gerek bataryaların gerekse tüfeklerin Trakya'ya nakledilmek üzere Marmara iskelelerinde hazırlanması gerekiyordu. Ayrıca, Trakya teşkilatının hayvan ihtiyacı da yine Anadolu'dan temin edilmeliydi. Refet Paşa, şifresine İstanbul'daki meşguliyetlerini izah ederek devam etmekteydi. Refet Paşa, Hamid Bey'in sulh konferansına katılmayla görevlendirilmesi üzerine adı geçenine de görevlerini üstlenmişti⁴⁷. İstanbul'daki sakit hükûmet ve ecnebi kontrolünden TBMM'ye geçen fiilen tesis etmiş bulunan devlet otoritesi için daha yapılacak çok iş vardı. Refet Paşa'ya göre, o tarihe kadar yapılan işlere müdahale etmemek ve durumu kesin bir şekilde muhafaza etmek gerekiyordu. Halihazırdaki şartlar dahilinde İstanbul, Ankara hükûmetinin tüm dünyayla siyasi temas kapısıydı. Bununla beraber asıl mesele İstanbul'un bu vaziyetinin

⁴⁷ BCA, 30-10-0-0 / 204-393-37, lef 2.

ne şekilde idare olunacağından ziyade İstanbul'da TBMM adına bulundurulacak en kıdemli memurun şahsiyeti meselesiydi. Bu memur ister vali unvanıyla, ister kendi gibi memuriyet görevi müphem olan bir şahıs olsun, tüm devletlerin siyasi ve askerî temsilcileri karşısında İstanbul'un o tarihteki durumuna uygun kuvvetli bir şahıs olmalıydı. İstanbul'da istenmeyen bir durum ortaya çıkmasına bu suretle mani olunabilirdi. Refet Paşa ayrıca Hamid Bey'den kalan işlerin halledilmesi için eski hariciye memurlarından oluşan, geçici siyasi işler şubesi tesis etmişti. Ankara'da kendisi hakkında dedikodular üretildiği için karargâhının yalnız Refet Paşa karargâhı unvanını kullanacağını ve imzasının üzerinde hiçbir unvan kullanmamak suretiyle faaliyette bulunacağını söyleyen Refet Paşa, İstanbul'da son derece müşkül şartlarda ve sınırlı insanlarla çalıştığına vurgu yapmıştır⁴⁸.

Ankara hükûmeti, Mudanya Mütarekesi'yle İstanbul'da sulhun imzasına kadar İtilaf Devletleri'nin işgal kuvvetlerinin varlığını kabul etmişti. Bu yüzden TBMM'nin İstanbul'da lüzumu kadar kuvvet bulundurmasının imkânı yoktu. İstanbul'da herhangi bir vakanın zuhuruna mâni olabilmek için TBMM ordularının Anadolu'daki mevcudiyeti Trakya'da kuvvet bulundurabilmesiyle mümkündü. Fevzi Paşa, Trakya teşkilatının daima saldırı tehdidi altında olan İstanbul'dan idare edilmesi taraftarı değildi. Trakya işgali son bulmuş ve jandarma mıntika müfettişlikleri görevlerine başlamışsa da teşkilatın genişlemesi ve hedefe odaklanması için yararlı bir hâle getirilmesi gerekiyordu. Fevzi Paşa'ya göre, Refet Paşa Trakya'ya giderek bir an evvel teşkilatın başına geçip sabit bir ordu karargâhı tesis etmesi ve asayişe memur olarak çalışması uygundu. İstanbul ise bir vali veya hariciye mümessili ile Refet Paşa dönene kadar idare edilebilirdi. Fevzi Paşa, Refet Paşa'nın istekleri hususunda görüşlerini belirtmiştir. Fevzi Paşa'ya göre, dört schneider cebel bataryası birinci kolordunun üç fırkasından birer batarya ile birinci dördüncü kolordular emrindeki birer kurup cebel takımından ibaret bir batarya verilmek suretiyle temin edilebilirdi. Tüfek hususunda ise Refet Paşa'nın istediği sayının tedariki mümkün değildi. İhtiyaç olan hayvan sayısının ise tespit edilip bildirilmesi gerekmektedir⁴⁹.

Heyet-i vekilede İstanbul mebusu Adnan Bey'in fevkalade komiserler ve ecnebi sefir ve mümessillerle Hariciye Vekâletinin ilişkilerini yürütmek

⁴⁸ BCA, 30-10-0-0 / 204-393-37, lef 3.

⁴⁹ BCA, 30-10-0-0 / 204-393-37, lef 4.

vazifesiyle İstanbul'da görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. 7 Aralık'ta Adnan Bey'in İstanbul'a varışına kadar geçecek zamanda başkentteki işlerin Refet Paşa'nın uhdesinde olduğu bildirilmiştir⁵⁰.

Refet Paşa'nın ilk dönemde uzlaşmacı bir portre çizdiğini dile getiren Times, sonradan Ankara hükûmeti tarafından kendisine dikte edilen şartlar çerçevesinde agresif önlemler aldığını ileri sürmüştür. Hatta Times'a göre, Refet Paşa'nın uzlaşmacı kişiliği Ankara'nın tepkisini çekmişti. Özellikle de sultanın kaçışına müsaade edilmesi Refet Paşa'ya olan güvenin sarsılmasına sebep olmuştu. Bu yüzden Refet Paşa Trakya'ya gönderilip yerine Adnan Bey getiriliyordu⁵¹.

Başkente 17 Aralık 1922'de gelen İstanbul murahhası Adnan Bey, Ankara'ya gönderdiği şifrede muameleatın devir teslimine başladığını haber vermekteydi. Adnan Bey'e göre, Refet Paşa'nın Trakya'ya doğru yola çıkması bazı gazetelerde ve yabancı mahfillerde Trakya'da askerî teşkilat yapacağı zehabına yol açacaktı. Buna mani olmak için kendisinin İstanbul'da kalarak kendi vazifesinin bir kısmını üstlenmesi daha yararlı olacaktı⁵².

Svelingrad-Kuleli-Burgaz şimendiferi için Refet Paşa'dan General Harrington'a bir müracaat yapılmıştır. Konu hakkında 25 Aralık 1922'de Adnan Bey'e İstanbul işgal kuvvetleri komutanlığından bir yazı gelmiştir. Refet Paşa, Kuleli-Burgaz ve Kadıköy'de görevde bulunan İtilaf zabitlerinin Mudanya Mütarekesi'nin dördüncü maddesine göre⁵³ hattın zikredilen noktalarında Türklerin serbestçe geçişini sağlamakla görevli pasaport memurlarını görevlendirilip görevlendirilmediklerini sorma ihtiyacı hissetmiştir⁵⁴.

Trakya'ya geçme hazırlıklarını gizlilik içinde sürdüren Refet Paşa, karargahını 23 Aralık 1922 gece yarısı önden yollamıştı. Karargahı büyütülerek bir ordu karargâhı hâline getirilmesine karar verildiğinden Refet Paşa'ya top ve silah gönderilmesine karar verilmiş, kendisi de 24 Aralık 1922

⁵⁰ **BCA**, 30-10-0-0 / 204-393-37, lef 1; **BOA**, fon. **HR.İM**, yer. 63/61.

⁵¹ **Times**, 20 November 1922.

⁵² **BOA**, fon. **HR.İM**, yer.13/102.

⁵³ Edirne çevresine ulaşımı sağlayan demiryolu bağlantısının geçiş özgürlüğünü aksamadan sürdürmek için Svilengrad (Cisri Mustafapaşa)'dan Kuleliburgaz'a dek Meriç'in sağ kıyısını izleyen demiryolu kesimi üç Müttefik Devlet ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti ve Yunanistan'ın birer delegesinden oluşacak karma bir komisyonca özel bir sözleşme ile düzenlenip denetime bağlı tutulacaktı. Bk. İsmail Soysal, **a.g.e.**, s.66.

⁵⁴ **BOA**, fon. **HR. İM**, yer. 64/20.

gecesi yola çıkmıştır. Tekirdağ'a yerleşen Refet Paşa hazırladığı raporda, bölgede 130.000 Türk'ün öldürüldüğünü ve mallarının Yunanlılarca gasp edildiğini bildirmiştir. Trakya'da askerî teşkilatı kurmakla vazifelendirilen Refet Paşa'nın görevleri arasında Bulgaristan ve Yunanistan'daki askerî hareketleri takip etmek de vardı. Haber alma teşkilatı kurmak isteyen Refet Paşa Ankara'dan Rumca, Bulgarca bilen subaylar istemiştir. Bu arada Türk Genelkurmayından aldığı tahsisatla Bulgar topraklarında istihbarat toplayan ve eylemlerde bulunan Fuat Balkan, Refet Paşa ile doğrudan bağlantı kurarak onun emrine girmiştir. Refet Paşa'nın emriyle 600 tüfekli grubuyla Yunan topraklarına geçen Fuat Balkan burada askerî tesislere ve birliklere saldırılar düzenlemiş, demiryolu ve köprüleri uçurmuştur. Lozan Barış Antlaşması'na kadar sınır ötesi faaliyetler devam ettirilmiştir⁵⁵.

Trakya'da Refet Paşa ile müttefik generalleri arasında 16 Ocak 1923'te yapılan anlaşmayla, İtilaf ordularının emniyeti ihlal edilmemek şartıyla emniyet ve asayiş, Türk güvenlik güçlerine bırakılmıştır⁵⁶.

Lozan müzakerelerinin kesintiye uğraması üzerine İsmet Paşa'nın Bandırma ve Mudanya yoluyla Anadolu'ya geçeceğini gazetelerden öğrenen Refet Paşa, 10 Şubat 1923'te kendisiyle görüşmek istemiştir. Refet Paşa, İsmet Paşa ile Anadolu sahilinde görüşmeyi daha uygun bulmuştur⁵⁷. İsmet Paşa'nın dönüşü için Gülcemal Vapuru Bükreş'e gönderilmiştir. Dönüşte İstanbul'da kısa bir süre kaldıktan sonra Ankara'ya hareketi planlanan vapurun programı Refet Paşa'ya bildirilmiştir⁵⁸. 10 Şubat 1923'te Refet Paşa'ya gönderilen şifrede, Ankara hükûmetinin İtilaf Devletleri'ne yönelik genel siyaseti çizilmiştir. Ankara hükûmetinin genel siyaseti halli mümkün olan hususlarda lüzumsuz bir savaşa sebebiyet verilmemesiydi. İtilaf kuvvetleri tarafından İstanbul'da hâlihazırdaki durumu ihlal edecek teşebbüslere girilip Anadolu ile olan haberleşmenin kesilmesi, savaşa karar verdiklerinin göstergesiydi. Böyle bir durumda İstanbul kumandanlığının askerî durumun icabına göre hareket etmesi gerektiği bildirilmişti⁵⁹.

⁵⁵ Mehmet Özdemir, **Refet Bele**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s.111-114.

⁵⁶ Bu arada İngilizler Çamlica'daki telefon hatlarını kestiğinden dolayı çıkması muhtemel hadiselerle karşı icap eden tedbirlerin alınması istenilmiştir. Bk. **BOA**, fon. **HR. İM**, yer. 235/37.

⁵⁷ **BOA**, fon. **HR.İM**, yer. 16/50, lef 1.

⁵⁸ **BOA**, fon. **HR.İM**, yer. 16/50, lef 2.

⁵⁹ **BCA**, 30-10-0-0 / 204-395-5.

İstanbul'da öteden beri var olan idare-i örfiyeden istifade ederek müttelik hükûmetleri ve ordularının haysiyetini rencide edici bir şey yazdırmamak için Refet Paşa ile generaller arasında yapılan anlaşma dahilinde sansür devam ettirilmiştir. Adnan Bey, 20 Şubat 1923'te Refet Paşa'ya gönderdiği telgrafla İstanbul sansür görevini İstanbul kumandanlığına devretmek istediğini iletmiştir⁶⁰.

Yunanistan'dan Çerkez Ethem ve kardeşleri arkadaşlarıyla beraber bir komite kurmuşlardı. Adamlarından birini Anadolu'ya geçirmeyi başaran Çerkez Ethem ve avanesinin amaçları, Mustafa Kemal, Fevzi ve Refet Paşalara suikast tertiplemek suretiyle bir hükûmet darbesi yapmaktı. 19 Mart 1923'te gelen istihbarat üzerine gereken tedbirler alınmıştır⁶¹.

23 Nisan 1923'te Fevzi Paşa'ya gelen bir istihbarat bilgide Lozan'da bulunan İsmet Paşa'ya suikast tertibine girişmek üzere Yunanistan'da bir komite teşkil edildiği yer almaktaydı. Rapora göre, suikast için İngiliz pasaportu ve Kıbrıslı Pandali Mamapolu takma adlı bir Ermeni İsmet ve Refet Paşalara suikast yapmak için harekete geçmişti. İstihbarattan İsmet ve Refet Paşalar haberdar edilmiştir⁶².

Lozan müzakereleri devam ederken İngilizler zabıta hakkında Refet Paşa ile akdettikleri şifahi anlaşmaya rağmen Türk tebaasını kendi Divan-ı Harplerinde muhakeme tasavvurunda bulunmaktaydılar. Mayıs ayında İstanbul'un Anadolu yakasındaki İngiliz polislerinin dikkat çekici oranda arttığı Ankara'ya rapor edilmişti. Rum mahfillerinde ise Türkiye-Yunanistan arasında münferit savaş ihtimalinden bahsedilmekteydi⁶³.

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğraması hâlinde Yunanlılar dolayısıyla İngilizlerle savaşa başlanması ihtimali göz önüne alındığında Fransızların

⁶⁰ BOA, fon. HR.İM, yer.16/115. Görevi sırasında Refet Paşa gözünden rahatsızlanması üzerine İstanbul'da istirahate çekilmiştir. Kendisine Ankara'dan acil şifalar telgrafi gelmesinden dolayı Mustafa Kemal Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşalara teşekkür etmiştir. Bk. BOA, fon. HR.İM, yer.16/176. Gözündeki rahatsızlıktan ötürü müşahede altına alınan Refet Paşa'nın Pera Palas'ta kalmak istemesi üzerine gereken emniyet tedbirleri polis tarafından alınmıştır. Bk. BOA, fon. HR.İM, yer.17/109. Mart ayının sonlarına doğru gözündeki hastalığı iyileşmeye başlamıştır. Bk. BOA, fon. HR.İM, yer. 17/161. Nisan ayında ise Refet Paşa'nın Pera Palas'taki sıhhati çok daha iyi bir hâle gelmiştir. Bk. BOA, fon. HR.İM, yer. 17/161; 18/51.

⁶¹ BCA, 30-10-0-0 / 54-357-3; BOA, fon. HR.İM, yer. 18/60.

⁶² BCA, 30-10-0-0 / 102-662-5.

⁶³ BCA, 30-10-0-0 / 204-398-5.

takinacağı tavrı merak konusu olmuştu. Ankara hükûmeti böyle bir durumda Fransızların hareket tarzı hakkında bir fikir edinilmesini elzem görmekteydi. Ankara hükûmeti Adnan Bey'den İngilizlerle temasları üzerinden kendi fikrini sorarken diğer taraftan yerli ve yabancı Hristiyanların seyahatlerinin artıp artmadığını da sorma ihtiyacı hissetmiştir. Şifreden Refet Paşa'yı haberdar eden Adnan Bey, İngilizlerin olası bir harbe karşı hazırlanmaya devam ettiklerini ve diğer taraftan nakil hazırlıkları yaptıklarını bildirmişti. Adnan Bey ayrıca, İngilizlerin gerçek fikrini öğrenmenin mümkün olmadığını ve yerli Hristiyanların seyahatlerinin ise azaldığını sözlerine eklemiştir⁶⁴.

Refet Paşa'nın Trakya'daki görevi devam ederken TBMM seçime gitme kararı almıştı. 11 Ağustos 1923'te yenilenen seçimlerde Refet Paşa İstanbul mebusu seçilmişti⁶⁵. 61. Fırka karargâhının Trakya'ya naklini müteakip Trakya'daki kıtaattan 3. Kolordu Edirne'ye girmiştir. Trakya kumandanlığına ait işler 3.Kolorduya teslim edilmiştir. Böylelikle vazifesi son bulan Refet Paşa'nın Ankara'daki millî meclise katılımına bir mâni kalmadığı 6 Kasım 1923'te kendisine tebliğ edilmiştir⁶⁶. Böylece Refet Paşa İstanbul ve Trakya'daki görevlerinin sona ermesiyle Ankara'daki millî meclise geri dönmüştür.

⁶⁴ BOA, fon. HR. İM, yer. 234/90, lef 1.

⁶⁵ A.g.t, s.114.

⁶⁶ BCA, 30-10-0-0 / 205-399-24.

SONUÇ

Büyük Taarruz'un ardından Yunanlıların Anadolu'dan sökülüp atılmasıyla sıra diplomasiye gelmiştir. TBMM, Mudanya Mütarekesi ile Boğazlar'da ve İstanbul'da egemenliğini kuramamıştı. Elbette ki bu durum TBMM'nin zaafından ziyade şartların bir sonucuydu. TBMM, Osmanlı Devleti'nin son başkentinde otoritesini askerî yönden tesis edecek yetenekli, sorumluluk alabilecek bir temsilciye ihtiyaç duymuştur. Ayrıca Lozan Konferansı'nın kesintiye uğraması hâlinde Trakya ve İstanbul'un savunulması kritik önemdeydi. Zira TBMM İngilizlere ve Yunanlılara güvenmemekte haklıydı. İstanbul ve Doğu Trakya'yı TBMM adına teslim almak üzere Refet Paşa'nın gönderilmesi isabetli bir seçimdi. Ayrıca, İstanbul'da müttefik temsilcileri ile müzakereyi gerektiren siyasi bir durum ortaya çıkmıştı. Refet Paşa'nın İstanbul'da padişah ve veliahdın tebriklerini hilafet adına, oradaki kişilerin tebriklerini ise şahsi olarak kabulü, İstanbul hükûmetinin bir gücünün kalmadığını, daha açık bir ifadeyle saltanata fiilen son verildiğinin bir kanıtıydı. Ayrıca bunun başka bir göstergesi de İstanbul'daki ilk gününden itibaren TBMM'nin etki ve otoritesini hissettirmek için çalışmalara başlamasıdır. Refet Paşa'nın sorumluluk alarak bazı icraatlarda bulunması, Ankara'daki millî mecliste kendisine karşı gensoruların verilmesini beraberinde getirmişti. Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerine yapılan itirazlar, Meclis'te İkinci Grubun baskısını hissettirdiğini göstermektedir. Gerek bu durum, gerekse Millî Mücadele sırasında İkinci Grubun Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı takındığı tavır, Lozan sonrasında İkinci Gruba karşı Mustafa Kemal Paşa'nın politikasını şekillendirmiştir. İtilaf Devletleri'nin İstanbul ve Trakya'yı boşaltma konusunda sergilediği isteksizlik Lozan'daki görüşmeleri beklediklerini ve sonuca göre hareket etme yönünde politika takip ettiklerini göstermektedir. Ayrıca, Lozan Konferansı devam ederken Çerkez Ethem ve arkadaşlarının aralarında Mustafa Kemal Paşa ve Refet Paşa'nın da olduğu lider kadroya karşı suikast tertibine girişmesi, Mudanya'dan Lozan'a kadar geçen evrenin ne kadar nazik olduğunu bir kez daha göz önüne sermektedir. Sonuç olarak Refet Paşa, görevinde başarılı olmuş ve TBMM'nin İstanbul ve Trakya'da otorite kurmasında etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım II**, Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

Aslan, Betül, **Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdaresi Meselesi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1991.

Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1984.

Bardakçı, Murat, **Şahbaba**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2006.

Cebesoy, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, Vatan Neşriyat, İstanbul 1957.

Gözcü, Alev, "Refet Paşa'nın İstanbul'a Girişi ve Tıbbiyelilerce Karşılması", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 34, Nisan 2015, s.49-60.

İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, XI-XIV. Cüz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

İkdam, 19 Teşrin-i evvel 1338, numara 9191.

İkdam, 20 Teşrin-i evvel 1338, numara 9192.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

Karabekir, Kazım, **Günlükler (1906-1948)**, Haz. Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Kılıç Ali'nin Anıları, Der. Hulusi Turgut, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2005.

Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar, Çev. Necdet Sander, İstanbul 1996.

Özdemir, Mehmet, **Refet Bele**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945) I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, İ:136, 11.11.1338, İ: 136, 18.11.1338, C. 4, s. 1044-1045, İ: 140, 18.11.1338, C. 6, s.1065-1079.

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, 24. Cilt, 140. Birleşim, s.551, 1.Dönem, 24. Cilt, 140. Birleşim, s.552.

Tevetoğlu, Fethi, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara 1971.

Times, 20 November 1922.

Times, 21 November 1922.

Times, 24 November 1922.

Times, 25 November 1922.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İM (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı), 61/34, 61/35, 13/98, 61/24, 13/76, 63/61, 13/102, 64/20, 16/50, 235/37, 16/115, 16/176, 17/109, 17/161, 18/60, 234/90.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1 / 5-30-15, 30-10-0-0 / 204-392-24, 30-18-1-1 / 6-34-18, 30-18-1-1 / 5-30-15, 030, 10, 204, 392, 25, 30-10-0-0 / 204-393-9, 30-10-0-0 / 5-29-4, 30-18-1-1 / 6-35-5, 30-18-1-1 / 6-35-5, 30-10-0-0 / 204-393-10, 30-18-1-1 / 6-40-19, 30-10-0-0 / 5-29-8, 30-10-0-0 / 5-29-9, 30-10-0-0 / 5-29-6, 30-10-0-0 / 204-393-12, 30-10-0-0 / 13-77-5, 30-10-0-0 / 204-393-37, 30-10-0-0 / 54-357-3, 30-10-0-0 / 102-662-5, 30-10-0-0 / 204-398-5, 30-10-0-0 / 205-399-24.

Vakit, 24 Teşrin-i Evvel 1338 numara 85234.

Vakit, 26 Teşrin-i evvel 1338, numara 85236.